

Məhin Xəqani qızı Şahsuvarlı
UOT: 330.002.6; JEL: O39.

İntellektual kapitalın inkişafı xarici ölkələrin təcrübəsində

Xülasə

Məqalədə intellektual kapitalın müasir inkişaf xüsusiyyətləri tədqiq olunur. Xüsusilə də Azərbaycanda bu kapitalın inkişaf zərurətləri və bununla bağlı formalaşan mühit dəyərləndirilir. Həmçinin, intellektual kapitalın inkişafı ilə bağlı xarici ölkələrin təcrübəsi müxtəlif aspektlərdən araşdırılır.

***Açar sözlər:** intellektual kapital və mülkiyyət, səhiyyə, təhsil sistemi, elmi-tədqiqatlar*

Giriş

Son on ildə ölkədə aparılan genişmiqyaslı və dərin islahatlar cəmiyyətimizin daha yüksək sosial-iqtisadi inkişaf pilləsinə yüksəlməsinə şərait yaratmışdır. Azərbaycanda iqtisadi inkişaf və investisiya mühiti genişlənməsi ilə nəzərə çarpmaktadır. Ölkədə qəbul edilən konseptual sənədlər və dövlət proqramları bu inkişafın daha da sürətlənməsini əsaslandırmaqla, həm də intellektual inkişafın yüksəlişini də özündə ehtiva etməkdədir. Belə ki, bu sənədlərdə belə bir baxış da xüsusi ilə diqqəti cəlb edir: Azərbaycanda sosial problemlərin səmərəli həllində böyük irəliləyişə nail olunması, əhalinin sosial-iqtisadi şəraitinin yaxşılaşdırılması, eyni zamanda ölkədə insan kapitalının inkişafı təmin edilməlidir. Həmçinin Azərbaycanda intellektual fəaliyyətin və mülkiyyətin nəticələrinin təşviqi, innovasiya və yaradıcılığa investisiya qoyuluşu üçün əlverişli şəraitin yaradılması və intellektual mülkiyyətə əsaslanan kreativ iqtisadiyyatın davamlı inkişafı, ölkənin ÜDM-ində onun payının artırılmasını da xüsusi zərurətə çevirməkdədir.

Azərbaycanda intellektual kapitalın inkişafının zərurətləri

Ölkədə intellektual kapitalın inkişafının əsas istiqamətlərindən olan insan kapitalının inkişafı və onun səmərəli sosial müdafiə sisteminin qurulması vacib hesab olunur. Xüsusilə də insan kapitalının inkişafında əhalinin keyfiyyətli səhiyyə və təhsil xidmətləri ilə təmin edilməsi və bu xidmətlərin müxtəlif sosial qruplar, o cümlədən aztəminatlı ailələr və yoxsul vətəndaşlar üçün əlçatanlığı əsas strateji xətt olaraq ön plana çəkilir (1;2). Məhz bu məqsədlə bağlı səhiyyə və təhsil sisteminə yönəldilən resurs və maliyyə vəsaitlərinin həcmnin artırılması, bu vəsaitlərinin xüsusi çəkisinin ümumi daxili məhsulda dinamik şəkildə yüksəldilməsi zəruri hesab olunur. Digər tərəfdən, bu vəsaitlərin səmərəli və məqsədyönlü istifadəsini təmin edən mexanizmlər yaradılması və onun istiqamətləri də müəyyən olunmaqdadır. İntellektual kapitalın möhkəm təməllər üzərində inkişafı ilk növbədə səhiyyə sisteminin inkişafı və onun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi ilə bağlı olmalıdır. Məhz bu məqsədlə son on ildə zəruri islahat tədbirləri həyata keçirilib və bu proses davam etməkdədir. Bütün bu amillərin nəticəsidir ki:

- ⇒ Səhiyyə sahəsində proqramlar qəbul olunub;
- ⇒ Tibb müəssisələrinin təmir və bərpası genişlənməkdədir;
- ⇒ Bu müəssisələrin ən müasir avadanlıqlarla təchiz olunmasına diqqət artırılmaqdadır;
- ⇒ Ölkə vətəndaşların pulsuz dərman vasitələri və preparatlarla təminatı və müalicəsi istiqamətində addımlar atılmaqdadır;
- ⇒ Regionlarda diaqnostika mərkəzlərinin tikilərək istifadəyə verilməsi davam etdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insanlara göstərilən müxtəlif tibbi xidmətləri ilə yanaşı, səhiyyə işçilərinin bilik və peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması və sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması da diqqət mərkəzində saxlanmaqdadır. Artıq bu mütəxəssislər üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə

xaricdən dəvət olunan aparıcı ekspertlərin ilə paytaxtda ixtisasartırma kursları təşkil olunur, bu işçilərin həm də əməyinin stimullaşdırılması məqsədilə mütəmadi tədbirlər həyata keçirilir. İntellektual kapitalın inkişafının digər əsas istiqamətlərdən biri kimi təhsil sisteminin inkişafı təşkil edir. Müasir tələblər nəzərə alınmaqla, ölkədə təhsilin inkişafı baxımından aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi önəmli hesab olunmalıdır:

- ✓ Təhsil sisteminə ayrılan vəsaitlərin həcmnin ÜDM-də payının davamlı şəkildə ilbəil artırılması;
- ✓ Bu sistemin inkişaf səviyyəsinin tədricən inkişaf etmiş ölkələrin səviyyəsinə yaxınlaşdırılması;
- ✓ Təhsildə keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə stimullaşdırıcı mexanizmlərin yaradılması;
- ✓ Ölkədə təhsil sahəsində tətbiqi tədqiqatların və innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi;
- ✓ Təhsil sistemində idarəetmənin təkmilləşdirilməsinin davam etdirilməsi;
- ✓ Bu sahədə müasir tədris və idarəetmə texnologiyalarının tətbiq edilməsi;
- ✓ Ali təhsil müəssisələri üçün universitet şəhərciklərin və müvafiq texnoparkların yaradılması.

Təhsil sistemində İKT-nin tətbiqi imkanlarının daha da artırılması, bu sahədə müasir elektron təhsil texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlməkdədir (1;2). Qeyd etmək lazımdır ki, bu məqsədlə bütün fənlər üzrə elektron tədris və metodik resursların yaradılmasına və elektron resursların etibarlı saxlanması və onlara asan çıxışın təmin olunması üçün “bulud” texnologiyalarının tətbiq olunması vacib hesab olunur.

İntellektual kapitalın inkişafında dünya təcrübəsi

Büynəlxalq təcrübə göstərir ki, intellektual kapitalın inkişafı təhsil sisteminin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə ali təhsil sisteminin idarə edilməsində müxtəlif modellər mövcuddur və bu modellər hə də idarəetmə sisteminin mərkəzləşməsi səviyyəsindən asılıdır. Fransada mərkəzləşmiş idarəetmə modeli inkişaf etməkdədir. Mövcud modeli xarakterizə edən əsas xüsusiyyət bundan ibarətdir ki, dövlət tərəfindən təhsil sistemi tam idarə edilir və o əsasən dövlət tərəfindən maliyyələndirilir. Fransa müxtəlif illər ərzində ölkə büdcə xərclərinin 20-25%-ni məhz təhsil sistemə yönəltməkdədir. ABŞ-da təhsil sistemində üç pilləlilik özünü göstərməkdədir. Belə ki, bu sistemdə ali təhsil məsələləri, əsasən onların maliyyə təminatı regional və federal səviyyədə idarə olunmaqdadır. Ölkədə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi federal, ştatların və yerli büdcələr vasitəsi ilə həyata keçirilir (7, s.61). Ali təhsil sisteminin dövlət maliyyələşdirilməsi aşağıdakı istiqamətlər üzrə icra edilir:

- Elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsi;
- Ali təhsil müəssisələrinə və tələbələrə maliyyə dəstəyi.

ABŞ-dakı təhsil sistemi Kanadadakı sistemlə eynilik təşkil edir. Belə ki, bu ölkədə dövlət tərəfindən təhsil sisteminin tənzimlənməsi əyalət və ərazilər tərəfindən həyata keçirilir və burada federal təhsil nazirliyi fəaliyyət göstərmir. Kanada təhsil müəssisələri müstəqil müəssisələr hesab edilir və yalnız regional təhsil nazirliklərinə tabe olması ilə nəzərə çarpır. Kanadanın ali təhsil müəssisələrinin maliyyə təminatı - federal, əyalət və bələdiyyə büdcə vəsaitləri hesabına həyata keçirilir. Bu ölkənin universitetlərinin tədqiqatlarının federal büdcə hesabına yaradılan “İnnovasiyalara dəstək milli fondu (Canada Foundation for Innovation)” tərəfindən məqsədlə maliyyələşdirilməsi təcrübəsi mövcuddur. Belə ki, bu mexanizmin əsas məqsədi universitetlər səviyyəsində elmi-tədqiqatların innovasiyaların stimullaşdırmasıdır (6).

Böyük Britaniyanın təhsil sistemi də inkişaf etmiş səviyyədədir. Bu ölkədə təhsilin idarə edilmə mərkəzi və yerli hakimiyyət arasında ixtisaslaşdırılmış vasitəçilər mövcuddur. Bu amil də Böyük Britaniyada təhsil sisteminin qeyri-mərkəzləşdirilmiş olmasını təmin edir. Ölkədə tələbə qəbulu proseduru - təhsilin əmək və material tutumlu olmamasından asılı olaraq maliyyə resursları paylanır. Maliyyələşmə və onların intellektual kapitalın inkişafı baxımından

səmərəli, məqsədyönlü istifadəsi təhsilin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (6; 9, s.87). Alman təhsil sisteminin idarə edilməsi Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir və nazirlik:

- ⇒ Təhsil siyasətinin inkişaf konsepsiyasını hazırlayır;
- ⇒ Milli təhsil sisteminin fəaliyyətinin hüquqi əsasını müəyyən edir;
- ⇒ Ali təhsil müəssisələrinin genişləndirilməsi və onlar üçün müasir infrastrukturunun yaradılması üçün vəsaitin ayrılmasını təmin edir.

Alamniyada təhsilin carı idarəetməsi yerli idarəetmə müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir və yerli idarəetmə müəssisələri tərəfdən ali təhsil müəssisələrinin maliyyə, inzibati və kadr məsələləri həll edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə xərclərinin əsas hissəsi yerli idarəetmə müəssisələri tərəfindən təmin olunur və bu sahədə yerli idarəetmə orqanları və bələdiyyələr də fəal iştirak edir. Təcrübə göstərir ki, Almaniyanın təhsil sistemi də qeyri-mərkəzləşdirilmiş formada fəaliyyət göstərir.

Müasir təcrübə göstərir ki, bir çox ölkələr təhsil sisteminin idarə olunmasında əsas üstünlüyü qeyri-mərkəzləşmiş idarəetməyə verir. Belə yanaşma təhsilin təşkilində operativ qərar qəbuluna imkan verməklə, həm də bu sistemin səmərəliliyinin artırılmasına təsir göstərir. Eyni zamanda, təhsilin idarə edilməsində çox pilləli dövlət idarə edilməsindən də imtina edilmiş olur. Təhsil sahəsinin dövlət idarə edilməsindən tam imtina edilməsi bazar mexanizminin gücləndirilməsinə gətirilməsinə səbəb ola bilər. Belə ki, bu amil də hansısa formada təhsilin təşkili və idarə edilməsi üçün bir sıra neqativ təsirlər yaratmaq iqtidarındadır. Burada daha çox uyğun modellər müəyyən edilməli və bunu da dövlətlər öz inkişaf imkanlarına görə seçməlidirlər.

İntellektual kapitalın tərkib hissəsi kimi çıxış edən insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin başlıca istiqamətlərindən biri də alim, tədqiqatçı və müəllim heyətinin əməyinin qiymətləndirilməsi sahəsində dövlət siyasətinin mövcudluğudur. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, təhsil və elm sahəsində çalışan işçi və müəllim heyətinin əmək haqqı məsələləri insan kapitalının tənzimlənməsinin ən vacib məsələlərindən biri hesab olunur. Belə ki, bu sistemdə bir çox hallarda ölkələr üzrə böyük diferensiasiya fərqləri də özünü göstərməkdədir (10). Texnoloji inkişaf baxımından inkişaf etmiş ölkələrdə yüksək peşəkarlıq və səriştəlik səviyyəsinə malik elm və müəllim heyəti, o cümlədən digər işçilər əmək haqqından əlavə digər stimullara da malik olurlar (bonus, mükafat və s.). Bu kimi əlavə və həvəsləndirmə mexanizmləri ilə bağlı verilən ödəmələrin məbləği isə əsasən ölkələrin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi, intellektual mülkiyyətə verdiyi dəyər və mövcud ənənələr ilə sıx bağlı olur. Təbii ki, belə yanaşma universitet və onun nəzdində olan müəssisələrdə çalışan alim, müəllim heyətinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq stimullaşdırma mexanizminin tətbiqində müvafiq amillər də əsas götürülür (10):

- ⇒ Əmək haqqının səviyyəsi;
- ⇒ Elm və təhsil sistemində çalışdığı vəzifə;
- ⇒ İş stajı və bu müddətdə əldə etdiyi nəticə;
- ⇒ Peşə və bilik səviyyəsinin artırılması istiqamətində göstərilən səylər;
- ⇒ Elmi dərəcə;
- ⇒ İşçinin daimi və müvəqqəti çalışma səviyyəsi.

Öksər hallarda dəqiq elmlər, o cümlədən də iqtisadiyyat sahəsində əmək haqqının ödəniş sistemi humanitar elmlərə nisbətən daha yüksək olur. Digər tərəfdən, ayrı-ayrı ölkələrin universitetlərinin dövlət və qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinə aid olunması da bu sahədə öz rolunu oynayır. Belə ki, dövlət ali təhsil müəssisələri, universitetlər əsasən mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsindən maliyyələşir. Bir çox hallarda isə, maliyyələşmə digər dövlət fondları, mənbələri, ictimai fondlar vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bütün bu maliyyələşmə

mexanizmlərinin başlıca qayəsi isə, elm və təhsil birliyinin möhkəmləndirilməsi və onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı olur.

Avstraliyada əsasən universitetlər və digər ali təhsil müəssisələri dövlət statusudur. Bu sistemdə hər hansı maliyyələşmənin azalması müəllim heyətinin sayına və əmək haqlarının da diferensiasiyasına öz təsirini göstərir. Göstərmək lazımdır ki, əmək haqqı həm də həmkarlar ittifaqlarının iştirakı ilə tənzimlənir (9, s.98). Böyük Britaniyada isə elm, təhsil sahəsində əmək haqqı ödənişləri iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə daha yüksəkliyi ilə fərqlənir. Və sahədə çalışan insanların gəlir səviyyəsi daha çox orta sinfin yuxarı səviyyəsində müəyyən edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin ali təhsil müəssisələrinin alim və müəllim heyəti arasında əlavə məşğulluq dəstəklənir. Belə ki, əlavə məşğulluq, əsasən də məsləhət vermək ali təhsil müəssisələrində və ondan kənarında həyata keçirilə bilər. Belə yanaşma intellektual kapitalın inkişafı ilə bağlı da önəmli hesab edilir. Lakin, yüksək olmasına baxmayaraq, bu ölkənin universitetlərin olan əmək ödəniş və haqları digər ingilis dilli ölkələrlə müqayisədə (ABŞ, Kanada) aşağı hesab edilir.

İntellektual kapitalın və həyat səviyyəsinin inkişafının yüksək olmadığı ölkələrdə elm və təhsil sistemində fəaliyyət göstərən işçilərin çox hissəsinin əməyinin ödənişində əlavə ödəmələrin tətbiqi nəzərə çarpır (müavinətlər, subsidiyalar, əlavə ödənişlər). Bir sıra durumlarda isə, belə ödənişlər üzrə yınəldilən maliyyə vəsaitləri əmək haqlarından bir neçə dəfə yüksək olur. Belə ki, Çində bu baxımdan yemək, nəqliyyat, tədris vəsaitləri, yaşayış yerləri və ya yataqxanalar, sığorta haqları və digər belə əlavə ödəmələrə daxildir və mərkəzi hökumət isə bu prosesə müdaxilə etmir. Yaponiyada isə, elmi-tədqiqat ilə məşğul olan alim və müəllim heyətinin əməyinin stimullaşdırılması onların iş fəaliyyəti, stajı və yeniliklərin irəli sürülməsi ilə sırf bağlı olur. Digər tərəfdən, bu ölkədə ömürlük işə qəbul sistemi, işçi heyətinin rotasiyası və iş yerində onların əməyinin dəyərləndirilməsi kimi sistem də tətbiq edilir (6;8). Ölkənin ali təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən alim və müəllimlərin əməyinin stimullaşdırılmasını həyata keçirmək üçün mütəmadi karyera artımı, digər struktur bölmələrə və fəaliyyətlərə keçirilmələr kimi amillərə də üstünlük verilir. Ölkənin qanunvericiliyinə uyğun olaraq, elmi fəaliyyətlə 60 yaşına qədər məşğul olmaq mümkündür, əgər işçi bu yaşa çatmırsa onu işdən azad etmək olmaz. Qeyd etmək lazımdır ki, hər il işçilərin attestasiyası keçirilir və bu prosesdə aşağıdakı amillər diqqət mərkəzində olur:

- ⇒ elmi fəaliyyətin səmərəliliyi;
- ⇒ elmi əsər və patentlərin sayı;
- ⇒ yerli və beynəlxalq konfranslarda çıxışlar;
- ⇒ nüfuzlu elmi jurnallarda əsərlərə olan istinadların sayı.

Məhz belə attestasiyanın qiymətləndirmə müsbət nəticələrinə görə də alim və müəllimlərin əməyinin artırılması və stimullaşdırılması həyata keçirilir. Müasir təcrübədə elmi-pedaqoji kadr heyətinin əməklərinin qiymətləndirilməsində kəmiyyət göstəricilərinə üstünlük verilməkdədir. Göstərmək lazımdır ki, Böyük Britaniya və Fransada elmi-pedaqoji kadrların əməyinin qiymətləndirilməsi ekspert qiymətləndirilməsi üsulu ilə həyata keçirilir. Bəzi ölkələrdə isə (Almaniya, Avstriya) həm kəmiyyət, həm də ekspert qiymətləndirilməsi üsulundan istifadə edilir. Nəticə etibarlı ilə, elmi və pedaqoji fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması və yönümdə əmək və digər ödənişlərinin tətbiqi hələ də öyrənilməkdədir. İntellektual kapitalın əsas və aparıcı istiqaməti məhz intellektual fəaliyyətinin nəticələridir. İntellektual fəaliyyətin nəticələrinin həyata keçirilməsi özünü - patent, lisenziya, model, müəllif hüquqları, nou-xau, müvafiq proqramların tətbiqində tapır. Müasir həyatda intellektual kapital və mülkiyyət kommersiyalaşdıqda istifadəsi tam hesab olunur. İntellektual fəaliyyətinin nəticəsində:

- ⇒ Yüksək texnologiyalı məhsullarının buraxılışı;

- ⇒ Müvafiq yönümlü xidmətlərin göstərilməsi;
- ⇒ Tələb olunan patent, lisenziyaların istifadəsi baş verir.

Müasir beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ali təhsil və elm sahəsində intellektual mülkiyyətin idarə olunması dövlət siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biri hesab olunmaqdadır. İntellektual mülkiyyətin dövlət tənzimləməsi formalarından biri biləvasitə bu sahənin istifadə səmərəliliyinin artırılması üzrə zəruri hüquqi-normativ bazanın hazırlanması ilə bağlıdır. Yenə də təcrübəyə sığınaraq göstərə bilərik ki, Böyük Britaniya və ABŞ-da intellektual mülkiyyətin idarə edilməsi sahəsində hüquqi tənzimlənmə mexanizmləri daha əhəmiyyətliyi ilə müşahidə edilməkdədir. Böyük Britaniyada intellektual mülkiyyət münasibətlərini tənzimləyən 200-dən artıq hüquqi-normativ sənəd və beynəlxalq sazişlər mövcuddur. Belə ki, ölkədə intellektual mülkiyyətin tənzimlənməsini təmin edən başlıca qanunvericilik sənədlərinə aşağıdakıları göstərmək mümkündür:

- “Müəllif hüquqları, sənaye nümunələri və patentlər haqqında” Qanun;
- “Ticarət nişanları haqqında” Qanun;
- “Patent haqqında” Qanun;
- “Müəllif və müştərək hüquqlar haqqında” Qanun və s.

ABŞ-da intellektual mülkiyyət ilə bağlı təqribən 150 hüquqi-normativ tənzimləyici sənədlər mövcuddur. Ölkədə müvafiq istiqamətdə fəaliyyətdə olan hüquqi sənədlərə:

- “İntellektual mülkiyyətin təşkilində prioritetlər” Qanun;
- “Patent (sənaye nümunələri) haqqında” Qanun;
- “Patentlər haqqında reqlament Məcəlləsi” və s. aiddir.

Bey-Doyl Qanununa görə (1980) ABŞ ali təhsil müəssisələri yalnız universit kimi deyil, həm də elmi-tədqiqat mərkəzləri fəaliyyət göstərə bilir. Müvafiq yanaşma isə, ABŞ-da intellektual mülkiyyətin inkişafı üçün yeni çarələr açmaqla, ali təhsil ocaqlarının həm də tədqiqat-kommersiya yönümlü fəaliyyəti və əlavə maliyyə vəsaitləri əldə etmək üçün geniş imkanlar yaradır. Bu amil digər tərəfdən, ali təhsil müəssisələrinin eyni zamanda elmi-tədqiqat mərkəzləri kimi fəaliyyətini təmin etməklə, yüksək texnoloji inkişafa da təsir etməkdədir.

Təcrübədə intellektual mülkiyyətin qorunması istiqamətində atılan başlıca addım - müəllif hüquqlarının qorunması və onun elm, təhsil müəssisələrinin məhsulu kimi qeydiyyatına alınması ilə sıx bağlıdır. Belə yanaşma bu sahədə bütün iştirakçı və maraqlı tərəflərin mənafənin qorunmasını təmin edir. İntellektual mülkiyyət ilə bağlı Çin təcrübəsi və bu sahədə qanunvericilik bazası inkişaf etməkdədir. Xüsusilə də bu sahəyə diqqət 1980-ci illərdə daha da artırılmışdır. Belə ki, bu dövrdən başlayaraq bu ölkədə elmi-texniki sahələrin inkişafına diqqət və yanaşma yüksəlmiş, bunun nəticəsində də müvafiq istiqamətdə ciddi irəliləyişlər müşahidə olunmağa başlamışdır. Çində intellektual mülkiyyətin inkişafını və qorunmasını tənzimləyən 22 qanun, 100 yaxın hüquqi qüvvəsi olan normativ – metodoloji sənəd, standart vardır. Lakin, əldə olunan nailiyyətlərə baxmayaraq hazırda da Çində intellektual mülkiyyət hüququnun qorunması əsas məsələlərindən biri olaraq qalmaqdadır. ABŞ-ın Bey-Doyl qanuna əsaslanaraq, bu təsir altında Çində elmi-tədqiqat sahəsində həyata keçirilən layihələrin kommersiya yönümlülüyünün artması müşahidə olunur ki, bu da ölkədə intellektual mülkiyyətin inkişafına müsbət təsir göstərir. Xüsusilə də belə tədqiqatların səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlər də həyata keçirilməkdədir (vergi, kredit və s. güzəştlər).

Təcrübə göstərir ki, bir çox hallarda ölkələrin bu sahədə tətbiq etdiyi güzəşt və digər mexanizmləri lazımı səmərəni verməyə də bilər. Belə ki, mütləq deyil ki, belə mexanizmlər yalnız elmi-tədqiqat araşdırmalarının artmasına və onların keyfiyyətinin yüksəlməsinə yönəlsin. Nümunə olaraq İspaniya və Kanada təcrübəsində belə yanaşmanı görmək

mümkündür. Həmin ölkələrdə intellektual mülkiyyətin və ya kapitalın inkişafına kifayətdər dəstək verilməsinə baxmayaraq, burada biznes mühiti üzrə elmi-tədqiqatların fəallığı artması ilə diqqəti cəlb edir. Bütün bu hallarla bağlı bu ölkələrdə elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işləri sahəsinin monitorinqinə əsasən stimullaşdırıcı tədbirlər dəyişdirilir və səmərəsiz tədbirlər ləğv isə olunur. Fransa, Belçika, İspaniya, Böyük Britaniya və bir sıra ölkələrdə isə başqa yanaşmalar tətbiq eddilir:

- İntellektual mülkiyyətin istifadəsi ilə bağlı əldə olunan mənfəətə tətbiq olunan vergi dərəcəsi aşağı salınır;
- Gəlirin vergi tutulmayan hissəsi müəyyən edilir.

ABŞ və Belçikada daha çox yüksək texnologiyalar sahəsində fəaliyyət göstərən firma və şirkətlərin mənfəət vergisi və səhm satışından əldə edilən gəlir vergisinin norması azaldılır. Böyük Britaniya, Yunanıstan, Almaniyada yüksək texnologiyalar sahəsində məhsul istehsal edən firma və şirkətlərdə ƏDV üzrə güzəştlər tətbiq edilir. Avstraliya, Avstriya, Böyük Britaniya və Çexiya kimi dövlətlərdə vergi güzəştinin məbləği elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işlərinə çəkilən xərclərə görə, o cümlədən də bu xərclərin artım nisbətənə uyğun müəyyən olunur. Həmçinin, həmin dövlətlərdə vergi kreditləri də tətbiq edilir. İnvestisiya layihələrindən əldə olunan gəlirə vergi tətilləri, verginin vaxtından gec verilməsi kimi metodlar isə Çində və Hindistanda geniş istifadə olunur. Digər tərəfdən, vacib olan xüsusi amortizasiya rejimləri, tədqiqatlarda istifadə olunan əsas kapitala sürətləndirilmiş amortizasiyaların tətbiqi Braziliya, Böyük Britaniya, Çin, Kana, Fransa, Polşa kimi dövlətlərdə tətbiq edilməkdədir. Macarıstan və Türkiyədə elmi işçi və tədqiqatçıların, elmi dərəcəsi olanların əmək haqından vergi güzəştlərlə tutulur. İnkişaf etmiş dövlətlərdə belə bir yanaşma xüsusilə diqqəti cəlb etməkdədir: elmi tədqiqat və texnoloji baxımdan intellektual mülkiyyətin və kapitalın istifadəsi və stimullaşdırılması prosesi sahəsində mütəmadi monitorinqlər aparılır və bu sahələrdə zəruri ehtiyaclar və inkişaf üçün imkanlar müəyyən olunur.

Nəticə

İntellektual mülkiyyətlə bağlı aparılan fəaliyyətin nəticələrinin tənizmlənməsində dövlətin iştirakı da vacib hesab olunur. Belə ki, belə yanaşmada bu sahədə mövcud olan hüquqi-normativ bazanın və tənzimləyici mexanizmlərin zərurət yetdikcə təkmilləşdirilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Belə baxış intellektual mülkiyyətin inkişafı üçün yaradılan mühitin daha da münbitləşdirilməsinə, bu sahədə aparılan tədqiqatların əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə öz müsbət təsirini göstərir.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 2012.
2. "Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi". Bakı, 2016.
3. Abasova S.H. Texnologiyalar və yeniliklərin idarəedilməsi. Elm, Bakı, 2008.
4. Muradov Ş.M. İnsan potensialı. Elm, Bakı, 2004.
5. Müstəqillik illərində Azərbaycanda innovasiyaların inkişafı. AMEA Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi. Bakı, 2011.
6. Абанкина И. В., Абанкина Т. В., и др. Сравнительная характеристика систем высшего образования зарубежных стран: конкурентные методы финансирования. Экономика образования. № 1. 2013.
7. Багов В.П. Управление интеллектуальным капиталом. М.: ИД «Камерон», 2006.

8. Быкова А. А., Молодчик М. А. Влияние интеллектуального капитала на результаты деятельности компании. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: Менеджмент. 2011. Вып. 1.
9. Белов В.В. Витальев Г.В., Денисов Г.М. интеллектуальная собственность. Москва, 2007.
10. Доклад о развитии человека 2016. <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-indexinfo>.

Мехин Хагани кызы Шахсуварлы

Развитие интеллектуального капитала на практике зарубежных стран

Резюме

В статье исследуются особенности современного развития интеллектуального капитала. В частности, в Азербайджане ценятся необходимость развития этого капитала и сформировавшаяся в связи с этим среда. Кроме того, опыт зарубежных стран в связи с развитием интеллектуального капитала изучается по различным аспектам.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал и собственность, здравоохранение, система образования, научные исследования

Mahin Khagani Shahsuvarli

Uolual koptal development of foreign countries in practice

Summary

The article explores the modern development features of uolualolinal. In particular, the development needs of this region and the environment in this regard are assessed in Azerbaijan. Also, the experience of foreign countries on the development of uolualolinal is studied from different aspects.

Keywords: intellectual capital and property, health, education system, research

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 11.03.2020.

Çapa qəbul olunub: 16.03.2020.